

לך (ע' משל"מ מלוה ה,ד). ואולם השו"ע (קס"ג) סתם בזה לאסור [וכן בדין השני], ומשמע בדבריו שבוה לא נחלקו הראשונים. ולדעת הגר"א יש בזה איסור דאורייתא, כאילו הלווה נותן מעצמו (וע' בבאור מחלוקתם בחו"א לקוטים כ סק"א). מהריטב"א נראה שחולק על הדין השני הנ"ל, וסובר שאפילו חזר הלווה ונתן לפלוני מה שנתן משלו למלוה — מותר. ויש מי שצדד [דלא כהמשנה למלך] שגם הרא"ש לא אסר אלא אם נותן הלווה בשעת נתינה למלוה, אבל לאחר מכן — מותר (אבני נזר י"ד ק).

ג. אמר רבא: מותר לו לאדם לומר לחברו, טול לך ד' זוז ואמור לפלוני להלוותני מעות — שכר אמירה הוא נוטל. ואפילו ליתן לבן (גדול ואין סמוך על שלחן אביו. ערא"ש וש"פ. וכ"כ הרמב"ן והר"ן שאם סמוך על שלחנו אסור. ועריטב"א) כדי שיאמר לאביו להלוות — מותר, וכדרך שעשה אבא-מר בנו של רב פפא.

א. יש אומרים שאסור למקבל המטבעות ליתנם למלוה — שלא יבואו להערים (מובא במגיד משנה מלוה ה,יד וברמ"א קס"טז. ואילו בריטב"א כאן מבואר לכאורה שמתיר).
ב. אסור למלוה לומר ללווה תן ד' זוז לפלוני ואלוהך — כי מה שהוא נותן בציווי כאילו היה נותן לעצמו, וכדין 'ערב' (ר"י; י"ד קס). והריטב"א כתב שרבית קצוצה היא זו, שאפילו אמר לו זרוק דינר לים ואלוהך, כאילו הגיע הדינר לידו וזרקו לים. [וכן משמע לכאורה מדברי התוס' (ע"א)]. ויש אומרים שלדעת הרמב"ם אין נחשב כאילו קיבל בעצמו, אלא הרבית היא קבלת ההנאה שהגיעה לו במה שנעשה רצונו. ונפקא מינה שאין צריך להחזיר כל הסכום אלא לפי הערכת שווי ההנאה. עפ"י מחנה אפרים הל' רבית יא. וע"ע קה"י קדושין יב]. ויש מי שכתב שאם אמר לו שיתן בתורת מתנה ולא כקציצת הלוואה — אין זו רבית קצוצה. ויש חולקים.

דפים סט — ע

קסד. א. האם מותר לשכור נכס מחברו ולהוסיף לו על דמי השכירות, בגלל שהמשכיר נותן לו כספים לעשות בהם צרכי הנכס?

ב. האם מותר לשוכר לקבל על עצמו אחריות אוניסין או פחת שימוש?

א. מפריו (וי"ג: מפרין) אדם על השדה ואינו חושש. כיצד? השוכר את השדה מחברו בעשרה כורים לשנה, ואומר לו: תן לי מאתיים זוז ואפרנסנה (— אעשה צרכה בהם) ואני אעלה לך שנים עשר כורים לשנה — מותר. (ואעפ"י שמחזיר לו מעותיו, הואיל ומשקיע אותן מעות בהשבתת גוף הנכס המושכר, אין תוספת השכר בשביל שכר מעות אלא בשביל הנכס המושבח. עפ"י רש"י). אבל אין מפריו לא על חנות לקנות במעות פירות, ולא על הספינה — לקנות בהן פרקמטיא (ואיסור זה מדרבנן. ספר התרומות), אך לייפות ולשפר את גוף הדבר, כגון לצור צורה נאה בחנות או לעשות לספינה מיפרש חדש — מותר. יש מפרשים [דלא כרש"י ורא"ש ועוד] שאם מחזיר לו המאתים — הרי זו רבית, אלא מדובר שנתנם לו במתנה (ע' חושים המיוחסים לריטב"א; מאירי לעיל בשם בעלי התוספות). והמאירי דחה דעה זו.

ב. רב התיר לשכור ספינה על מנת שאם תישבר ישלם אותה השוכר. וכן סייעו רב ששת מהברייתא.

וכן פסק רב פפא, והוסיף שכן הוא מנהג בעלי ספינות, ליתן שכר בשעת (וי"ג 'כשעת') משיכה ודמי נזק אם תישבר בשעת (1) כשעת) שבירה. ואילו רב כהנא ורב אסי סברו שאין לעשות כן, שכיון ששמאה בדמים שאם תישבר ישלמנה, הרי זו מלוה אצלו ונמצאו דמי השכר רבית. וכן אמר רב נחמן: מותר להשכיר דוד נחשת גם אם השוכר מקבל על עצמו לשלם פחת משקל הנחושת שנחסר בשימוש. וזה משום שמלבד המשקל שנחסר, נפחת ערך הכלי בשימוש, ופחת זה מקבל עליו המשכיר — הלכך אין לחוש לרבית.

א. דוקא באופן זה שבעל החפץ נפסד בשימוש, אבל אם השוכר מקבל על עצמו כל הפחת וההפסדים, או כגון כלי כסף שאינם נפחתים כששותים בהם — אסור לו לשלם בנוסף לכך דמי שכירות. ואפילו המשכיר מקבל על עצמו יוקרא וזולא. [ניתכן שרבית קצוצה היא. כן צדד הרמב"ן. ע"ש. ואולם הרשב"א דחה זאת. ולדעת הריטב"א, אם מקבל עליו השוכר אפילו יוקרא וזולא — הרי זו רבית קצוצה]. וכן בספינה ובבהמה, טעם ההתר הוא משום שהעץ מתקלקל מהמים והבהמה מכחשת, ונזק זה סופגו המשכיר (עפ"י תוס' רמב"ן רשב"א ור"ן. ואולם בדרך מקה וממכר מותר, כל שמקבל עליו יוקרא וזולא. עתוס'). ויש סוברים, כיון שהמשכיר נושא בהזלת החפץ — מותר (כן מבואר מפירוש ריב"ן. וכן מדויק מפרש"י — הג"א מהר"ח).

ב. לפירוש הרמב"ן, לא התירו לשלם דמי שכירות עם אחריות מיתה ושבירה אלא כשמשלם כפי שוויה בשעת מיתה ושבירה, אבל לא כשמשלם כפי שוויה בשעת משיכה, שזה כמלוה. וכן נקטו הריטב"א והנמוקי יוסף. ואולם הרשב"א כאן נקט לעיקר כדעת האומרים שאפילו באופן זה מותר. וכן כתב לדייק מלשון רש"י. וכן נקט הר"ן — אלא שבני כופרא נהגו להחמיר על עצמם ליטול כשעת שבירה, אבל לא מן הדין. וכן משמע בתור"פ).

דף ע

קסה. א. מה דינה של עיסקה שאינה קרובה לשכר כלהפסד?

ב. האם מותר לקבל 'צאן ברזל' מישראל בשכר?

ג. המקבל בהמת 'צאן ברזל' מן הנכרים, מה דין האמהות והולדות לענין בכורה?

א. הנותן לחברו מעות או סחורה לעשות בהם עסק; קרוב לשכר ורחוק להפסד (רש"י: שהנותן נוטל חלק מהשכר ואינו נוטל חלק בהפסדים) — רשע (ואבק רבית הוא. מפרשים). קרוב להפסד ורחוק לשכר — חסיד. קרוב לזה ולזה, רחוק מזה ומזה — זוהי מדת כל אדם.

א. לפירוש ריב"ן מותר ליתן עיסקה למחצית שכר קרוב לשכר ורחוק להפסד, כיון שהנותן מקבל על עצמו יוקרא וזולא. והתוס' הקשו על כך והוכיחו מהגמרא שאין התר בדבר.

ב. הריטב"א חולק על פרש"י (ושאר מפרשים) וסובר שבאופן זה הריהי רבית קצוצה, כיון שכל הרווחים שלו וההפסדים והאחריות של המקבל. ופירש 'קרוב לשכר ורחוק להפסד' — שהבעלים מקבלים חצי בהפסד ופחות מחצי בשכר, ואין המקבל נוטל שכר טירחה ועמל.

ב. אין מקבלים 'צאן ברזל' מישראל בשכר (= עיסקה שהמקבל נושא באחריות כל ההפסדים, שאם מתו

הצאן או אבדו או הוזלו — מחזיר לו כפי שווים בשעת קבלתם). אבל השם פרה מחברו בכך וכך ולא נתחייב דמיה מחיים אלא לאחר מיתה, כלומר אם ייפחת שוויה אינו משלים לו הפחת, רק אם תמות הבהמה ישלמנה — מותר, וכדלעיל.

א. אם שכרו אינו קצוב אלא משתנה לפי מדת השבח — אין זו רבית דאורייתא, כי שמא לא יהא שבח כלל. אבל אם פסק לו שכרו, בין יהא שבח בין לא יהא — איסור תורה הוא (עפ"י תוס' ועוד).

ב. איסור קבלת 'צאן ברזל' אמור גם אם מעלה לו שכר עמלו ומזונו (עפ"י רמב"ן ור"ן). ואם הנותן מקבל כל הרווחים — יש מתירים מפני שאינו כהלואה אלא כשומר שקיבל עליו להיות כשואל להתחייב באונסין (ע' במאירי; שו"ת הר"ן עג; יו"ד קעז).

ג. המקבל צאן ברזל מן הנכרים — ולדות (וכל שכן אמהות. רש"י) פטורים מן הבכורה, שנחשב שיש לנכרי יד באותן ולדות, הלכך בכור הנוול לאותם ולדות — אין עליו קדושה ולא ניתן לכהן (בישראל). ופירש רבא הטעם, כיון שאם לא יתן מעות לנכרי, יבוא הנכרי ויתפוס הבהמה, ואם לא ימצא הבהמה יתפוס הולדות — הלכך יד נכרי באמצע. [והקשה על אביי שהעמיד דין זה רק כשקבל עליו הנכרי יוקר וזול, שאז נחשב העסק ברשותו, אבל אם לא קיבל עליו — חייבים בבכורה].

הולדות פטורים מן הבכורה, גם אותם שהגיעו לחלקן של ישראל — שכל שלא חלקן בכל השבח והולדות, יש בהם יד נכרי (עפ"י רש"י).

וכן באופן שהולדות כולם מגיעים למקבל, והנותן אינו נוטל אלא סכום קצוב למשך זמן מסוים — פטורים, הואיל ויש לנותן יד בהם, אם לא יתן לו המקבל מעות (עפ"י רשב"א).

קסו. מעות של יתומים — מה יעשו בהם? האם מותר להלוותן ברבית?

רב יוסף אמר, מעות של יתומים (שלא מונה להם אפוטרופוס על ידי אביהם. מאירי), מניחים אותם בבית דין ונותנים ליתומים זוו זוו לצרכיהם.

אמר לו רבה: והלא הקרן מתכלה — אלא מחפשים אחר אדם עשיר שיש לו גרוטאות זהב [להוציא חפץ מסוים שאפשר פקדון הוא בידו, משא"כ חתיכות זהב אין אנשים רגילים להפקידם. גם אין רגילים להניח הזהב הנפרך במקום שיד הגנב ממשמשת שם, הואיל ואין בו שימוש. (מאירי)], ונותנים לו את מעות היתומים להתעסק בהן, קרוב לשכר ורחוק להפסד.

רב אשי אמר: רואים אדם נאמן שנכסיו שקטים אצלו, ללא ערעור, ומציית לדין תורה ואינו מקבל על עצמו שמתא דרבנן, ונותנים לו את מעות היתומים בבית דין בקרוב לשכר ורחוק להפסד.

להלכה, לא מצאו אדם נאמן שיש לו קרקעות, נותנים לאדם שיש לו חתיכות זהב. לא מצאו — מוציאים למוזנותיהם מעט מעט (כדברי רב יוסף) עד שיקנו להם קרקע במעות ומוסרים אותה ליד אפוטרופוס (חו"מ רצ, ח).

וכן אמר רבה בר יוסף בר חמא אמר רב ששת: מעות של יתומים, מותר להלוותן קרוב לשכר ורחוק להפסד (שהואיל ואבק רבית היא ומדרבנן, ביתומים לא גזרו — שלא יכלו מעותיהם להאכילם פרוטה אחר פרוטה. רש"י). ואולם רבית גמורה — אסורה גם בשל יתומים [שלא כמו שסבר רב ענן (רשב"א ועוד). ויש מפרשים שאף רב ענן לא נקט להתיר אלא ברבית דרבנן (עריטב"א)].

א. כתבו הגאונים שהוא הדין לכל שאר רבית דרבנן — מותר ביתומים (מובא ברא"ש ברמב"ן ובש"ר).

ב. אפילו הגיעו לגיל מצוות, הואיל ולא הגיעו לכלל דעת שיוכלו להתעסק בממונם כשאר כל אדם — בכלל 'יתומים' לענין זה (תרומת הדשן; ב"י ורמ"א).

דפים ע — עא

קסז. האם מותר ללוות ולהלוות לנכרי ולגר תושב ברבית?

שנינו: לווים ומלוים את העכו"ם ברבית. וכן בגר תושב. לפי לשון אחת בדברי רב הונא, לא התירו לעשות כן אלא בכדי חייו, אבל יותר מכן אסור — גזירה שמא יבוא להימשך אחריו. רבינא אמר, בשאר כל אדם אסרו חכמים שמא ילמוד ממעשיו, אבל בתלמידי חכמים לא אסרו. לפי לשון אחרת לא אסר רב הונא כלל.

א. מה שנהגו עתה להלוות לנכרים — אומר רבנו תם, משום שבשל סופרים הלך אחר המיקל, וקיימא לן כלשון אחרונה. ואפילו לפי לשון ראשונה יש להתיר לפי שיש עלינו מס מלך ושרים, והכל הוא 'כדי חיינו'. ועוד, שאנו שרויים בין האומות ואי אפשר לנו להשתכר בשום דבר אם לא נישא וניתן עמיהם — הלכך אין לאסור רבית שמא ילמוד ממעשיו יותר משאר משא ומתן (תוס' ועוד). יש אומרים שלפי הטעם הזה אפשר שיש לאסור ליושבי ארץ ישראל עתה. ע' בספר כללא דרביתא יד, הערה ג.

ורבנו חננאל החמיר כרבי חייא וכרבינא גם יחד, שמותר רק בכדי חייו ובתלמידי חכמים. ובעל הלכות גדולות נקט כרבי חייא להתיר בכדי חייו, ולא הזכיר תלמידי חכמים. והרמב"ן כתב להתיר בכדי חייו לכל אדם, ובת"ח — אף להעשיר (וכ"פ הטור. וכ"כ הד"מ בשם הר"ן. וער"ן כאן ובתשובה נו).

ב. רבית דרבנן מותרת אף לפי לשון ראשונה — שאין גוזרים גזרה לגזרה (עפ"י ספר התרומות ועוד).

ג. ללוות מהגוי ברבית — מותר אף מדרבנן (עפ"י ברכי יוסף. וכתב בספר גדולי תרומה שלכך השמיטו בטשו"ע דין זה, דמלתא דפשיטא הוא).

א. להלוות לעכו"ם ברבית — יש סוברים שמצוות עשה היא (רמב"ם מלוה ה, א; חדושי הר"ן). וע"ע בתשובותיו סי' נו. ויש חולקים, שלא בא הכתוב אלא לאסור הלואת ישראל ברבית ב'לאו הבא מכלל עשה' (ראב"ד הל' מלוה שם; רמב"ן רשב"א וריטב"א. וכן משמע בפרש"י — תצא). אף לדברי הרמב"ם, אין מצוה בהלואה, אלא אך בנטילת הרבית כאשר מלוה, ורשאי שלא להלוותו כלל. וכן משמעות לשון ספר החינוך (תקעג). כן האריך בראיות הגרי"פ פערלא בבאורו לספר המצוות לרס"ג — עשה כה ח"א דף קסד).

ב. גר תושב מצוה להחיותו, ככתוב. [נחלקו הראשונים האם נמנית מצוה זו לעצמה או בכלל מצוות צדקה היא. ע' בהשגות הרמב"ן על ספר המצוות לרמב"ם, טז; חדושי מרן רי"ז הלוי — ראה]. ונראה שאין בזה לאו דלא תאמין אלא עשה בלבד. ואפשר שכופים עליה (עפ"י מנחת חינוך תעט, ב). יש מי שכתב להסתפק האם מצוות הלואה [ששייכת גם כלפי עשיר] אמורה גם על גר תושב (ע' מנחת חינוך טו).

נראה שאם לא קיבל על עצמו בפני בית דין אלא שנוהר בשבע מצוות — אף לדעת הראב"ד (איסור"ב יד, ח) שמותר להניחו יושב בארץ, ומשמע שאין בו איסור לא תחנם הן